

INTERVJUU TALLINNA LINNAARHIVAARI URMAS OOLUPIGA

Urmast Oolup Paul Johanseni rinnakuju avamisel Tallinna Linnaarhiivis.
Skulptor Mare Mikoff. Foto Peep Pillak

Kui kõik ümberringi on muutumas või muutub, on hea, kui mingi asi on endine. Kõik arhiivid peale Tallinna (ja Narva) Linnaarhiivi liideti hiljuti teatavasti ühtseks Rahvusarhiiviks. Kas Tallinna Linnaarhiiv on jäänud tööpoolest selliseks nagu enne või on tegemist illusiooniga?

Illusiooniga küll tegemist ei ole. Kui endised riigi keskarhiivid, maakonnaarhiivid ja linnaarhiivid reorganiseeriti Rahvusarhiiviks – see tähendab, et terve süsteem on põhimõtteliselt uus – siis meie arhiiv, mis vähemasti mitteametlikus pruugis on alati olnud tuntud Linnaarhiivi nime all, on jäänud ikkagi samaks tervikuks, nagu ta oli enne 1. jaanuari 1999. Oma korralduselt, põhiülesannetelt või pädevuselt ei ole Linnaarhiiv viimase aasta-kahe sees palju muutunud. Arhiiviseadus on need asjad varasemaga võrreldes meie jaoks vaid selgemini piiritlenud.

Kas on midagi ka teisiti kui enne?

Lähiajalugu meelde tuletades oli meile tõeliselt pöördeline 1994. aasta sügis, kui ligi kakskümmend aastat riikliku keskarhiivi staatuses olnud Linnaarhiiv uuesti munitsipaliseeriti ja meist sai jälle Tallinna linnaasutus. Arhiiviseadusest tulenevalt toimus uus reorganiseerimine 98. aasta lõpus ning alates 1. jaanuarist 1999 on Linnaarhiiv Tallinna linna ametiasutus. See tähendab, et arhiiv on nüüd samal tasandil kui linna ametid – rahandusamet, kommunaalamet, kultuuriamet, haridusamet ja nii edasi. Arhiivi sees tähendab see analoogselt Rahvusarhiiviga avaliku teenistuse seaduse rakendamist ja mõningast struktuuri korrastamist. Uutele alustele on vastavalt arhiiviseadusele seatud ka arhiivijärelevalve.

Milline on suhe Rahvusarhiiviga?

Arhiivinduse funktsioneerimist sätestavad õigusaktid alates arhiiviseadusest hõlmavad kõiki avalikke arhiive, nii Rahvusarhiivi kui ka kohalike omavalitsuste arhiive. Nii et vahekord Rahvusarhiiviga on juba

seadusega fikseeritud. Paraku ei saa seda uut raami rakendada kõigi probleemide lahendamisel, eriti kui tegemist on "mineviku pärandi" jagamisega. Nõnda oleme sel sügisel pidanud eraldi läbirääkimisi, et kooskõlastada Rahvusarhiiviga meie ja nende pädevust Tallinna linnas tegutsenud, nüüdseks likvideeritud või erastatud riiklike ettevõtete arhiividokumentide suhtes. Rahaliselt ja halduslikult on Linnaarhiiv Rahvusarhiivist sõltumatu. 1995. aastast alates oleme täielikult linna ülalpidamisel. Arhiivinduslikes küsimustes on aga koostöö ja tegevuse koordineerimine möödapääsmatult vajalik. Loodetavasti kulgeb edaspidi sujuvalt ka infovahetus, mis arhiivinduse ümberkorraldamise tõttu on viimasel aastal olnud mõneti lünklik.

Tallinna Linnaarhiiv on teatavasti munitsipaalarhiiv. Äsja olid valimised. Millised on suhted linnavõimudega? Kas see sõltub ka isikutest või on see stabiilne?

Suhted linnavõimudega on seni olnud stabiilsed. Kommunaalpoliitilised ja muud tormid, mis Tallinnas on ajuti möllanud, ei ole arhiivi puudutanud. Samas ei ole ka tunnet, et linn oma arhiivi olemasolu ja tähtsust ei teadvustaks. Meie kirjastamistegevust ja avalikkusetööd on seoses paari ülelinnaliselt tähistatud ajaloolise juubeliga viimastel aastatel rahaliseltki pigem tagant tõugatud kui kammitsetud. Paar mahukat ehitus- ja remondiplaani on küll "ootelehele" jäänud. Ja seal ei ole arhiiv kindlasti ainuke. Arhiivi seisukohalt on olnud soodne, et linnavalitsuses kureerib meie asju linnasekretär. Linnasekretär on läbi mitme linnavalitsuse koosseisu olnud sama isik. See on meie suhtlemist Vabaduse väljaku majaga kindlasti hõlbustanud, sest meie küsimused ja taotlused, sealhulgas eelarve kavad, lähevad kõigepealt linnasekretärile läbivaatamiseks ja kooskõlastamiseks. Meie arengut mõjutavate suurte otsuste langetamine – rahaeraldused jms on muidugi linnavalitsuse ja -volikogu rida.

Võib-olla mõni sõna Linnaarhiivi argipäevast, põhilistest probleemidest, millega päevast-päeva tuleb kokku puutuda? Omandireformi tõttu on ilmselt palju tegemist olnud omandiprobleemidega?

Omandireform tabas üheksakümnendate aastate algul kõiki Eesti arhiive ja omandireformist tulenevad probleemid ei ole tänaseks ilmselt ühegi arhiivi jaoks lõplikult lahenenud. Üks asi on omandiõiguslikud päringud, mille kõrglaine langes küll üheksakümnendate aastate esimesse poolde. Viimasel ajal on meil nende hulk muide uuesti suurenenud. Aina teravamaks on aga, vähemalt Tallinnas, muutunud küsimus, kuhu panna 90. aastatel likvideeritud või erastatud riiklike ettevõtete dokumendid, sealhulgas personalidokumendid. Neil viimatimainitutel pole arhiiviväärtust, see tähendab, et kindlaksmääratud tähtaja möödudes võib nad hävitada. Praegu ja lähitulevikus on nad paljudele inimestele vajalikud tööstaaži tõestamiseks. Mainisin eespool meie läbirääkimisi Rahvusarhiiviga. Kuid arhiividevaheline kokkulepe ei too selles pikaleveninud asjas veel praktilist lahendust. Nii suure hulga dokumentide vastuvõtmiseks ei ole lihtsalt kohta. Kohdade tekitamine nõuab teadagi täiendavalt raha. Antud juhul saab rahastajaks olla ikkagi ainult riik. Kas rahaallikas leitakse, olgu omandireformi reservfondist või mujalt, jääb vabariigi valitsuse otsustada. Küüniliselt võib küll väita, et probleem laheneb lõpuks niikuinii: kui raha ei tule ja midagi ei tehta, jääb seda tehaste ja vabrikute kraami, mida üle võtma peaks, aina vähemaks. Ta kaob ja hävib... Muidugi, ega omandireformist ja omandisuhete muutumisest tulenev ole ainuke arhiivi argipäeva ilmestav või pingestav küsimustepundar, üks keerukamaid aga küll. See ei ole pelgalt tänase päeva mure, vaid mõjutab arhiivi arengut aastateks ja aastakümneteks ette, eeskätt materiaalse baasi, ruumide ja säilitustingimuste osas.

Kas Linnaarhiivil on juba oma vahearhiiv?

Siin on vahearhiivi mõiste kasutamine ehk mõnevõrra tinglik. Siiski, arvestades, et vähemalt Tallinna linna kaudu likvideeritud ja erastatud nn kohaliku alluvusega ettevõtete dokumendid jäid linna korraldada ning linn seda vajadust ka tunnistas, siis tekkis 94.-95. aastal, küll üsna algelisel kujul, Linnaarhiivi osana ka "vahearhiiv". Ma usun, et selles osas oleme olnud nüüdse Rahvusarhiivi erinevatest üksustest mõnevõrra ees. Selle vahearhiivi või filiaali lõplik väljakujundamine sõltub linna rahalistest võimalustest. Me oleme praegu saanud päris korraliku üleminekuvariandi, rahuldava ruumi Tallinna linnahallis, ja valmis on ka projekt ühe meile eraldatud tervikhoone arhiiviks ümberehitamiseks. See hoone asub Pelguranna 3. Praegu on küsimus selles, kas see õnnestub paari lähema aasta jooksul valmis saada. Kavatseme sinna üle viia ka hetkel põhimajas asuvad tööstus- ja teenindusettevõtete arhiiviväärtusega dokumendid alates 1944. aastast. Ühtlasi saame maja valmides vajadusel vastu võtta arhivaale nendest tegutsevatest linnaasutustest, kus nõuetekohased säilitustingimused puuduvad.

Tallinna Linnaarhiivil on aväärne minevik. Ehk räägiksite kõige üldisemalt Linnaarhiivi ajaloo olulisematest etappidest.

Linnaarhiivi kui Eesti vanima avaliku arhiivi ajaloost on ju võrdlemisi palju kirjutatud, küll üldülevaadetena, küll ühe või teise siin tegutsenud arhivaari töösse süvenedes. Seda ajalugu võiks ju ka periodiseerida mitmel erineval viisil. Mina loeksin esimeseks suureks peatükiks vahemiku arhiivi loomisest, esimese linnaarhivaari ametissevõtmisest 1883. aastal kuni 1940. aastani ehk esimese Nõukogude okupatsiooniaastani. Nendel kümnenditel arenes Linnaarhiiv tõepoolest Tallinna linna majapidamise sees oma loogilist normaalset rada. Sellesse perioodi jääb muidugi teaduslikult ja arhiivinduslikult rohkem ja vähem viljakaid löike. Aga igatahes möödus see aeg ilma väljastpoolt peale surutud revolutsiooniliste murranguteta. Järgmise peatükina võiks võtta Teise maailmasõja aastad, mis on arhiivi senises ajaloos olnud kindlasti kõige saatuslikumate tagajärgedega. Esiteks arhiivi ümberkorraldamise algus vastavalt nõukoguliku arhiivinduse põhimõtetele ning siis loomulikult kaks Saksa okupatsiooni aja traagilist sündmust: arhiivihooned mahapõlemine 1944. aasta 9. märtsi pommirünnaku tagajärjel ning osa vanemate fondide äraviimine Saksamaale sama aasta suvel. Järgnenud ligikaudu viitkümmet nõukogude okupatsiooniaastat ei oleks päris õige käsitleda ühe tervikuna. Vahejoone tõmbaksin aastasse 1975 ja sellest järgmise, ühtlasi viimase, juba aastasse 1994. Need kakskümmend aastat tegutses arhiiv riikliku keskarhiivi staatuses, kandes 1989. aastani täna juba ununema kipuvat kohmakat nime Eesti NSV Tallinna Riiklik Keskarhiiv. See seitsmekümne viies aasta ei toonud pelgalt uut nime, vaid laiendas teatud osas ka arhiivi pädevust. See tõi Tõlli tänava majja arhiivijärelevalve tollal Tallinnas tegutsenud riiklike ettevõtete, muu hulgas nn liidutehaste, üle ja koos sellega ka kohustuse säilitada nende ettevõtete arhivaale. Jättes kõrvale tuntud tõsiasi, et nõukogude ajast rääkides on selge vahetegemine munitsipaaltasandi ja riigitasandi vahel üldse problemaatiline, sunnib seitsmekümnendate-kaheksakümnendate pärand tahes või tahtmata omaks võtma, et fondide koostiselt ei ole tänane Linnaarhiiv tõupuhas munitsipaalarhiiv.

Nõukogude aja lõpul löi laineid teade Tallinna arhiivifondide tagasitoomisest Saksamaalt. Millal ja kuidas need tagasi saadi? Kas täielikult?

Äraviidud varad saadi tagasi üheksakümnenda aasta oktoobris, seega lausa nõukogude võimu lõpukuudel. Läbirääkimisi selle üle oli Nõukogude Liidu ja Saksa Liitvabariigi vahel peetud pikka aega. Tallinn sai tagasi kõik neljakümne neljandal aastal äraviidud arhiivi varad ühe erandiga. Selleks on Saksamaale viidud osa Mustpeade vennaskonna

arhiivist. Mustpeade arhiiv oli nimelt omal ajal Tallinna Linnaarhiivi üle antud deposiidina. Kuna Tallinnas tegutsenud vennaskonna õigusjärglasena on Saksamaal registreeritud "Tallinnast pärit Mustpeade Vennaskond", siis käsitleti ja käsitletakse neid Saksamaale jäänud dokumente eraomandina ja need on praegu vennaskonna deposiidina Hamburgi Riigiarhiivis. Nendega on esialgu nii, nagu on. Üheksakümnendast aastast on kõik ülejäänud Tallinna vanemad arhiivifondid, kaasa arvatud neist hinnalisim – Tallinna raearhiiv, jälle tervikuna Tallinnas uurijatele kasutatavad. Võib kahetsusega märkida, et uurijate huvi nende vastu on seni olnud oodatust tagasihoidlikum.

Võib-olla oli asi järskudes ühiskondlikes muudatustes? Olukorra säilides oleks huvi ehk suurem olnud?

Jah, millise olukorra? Küllap mõjus tõesti kaheksakümnendate aastate lõpu – üheksakümnendate alguse murranguaeg ja tähelepanu nihkumine lähiajaloole, teiselt poolt aga ka mitmete ajaloolaste siirdumine hoopis teistele tegevusaladele. Ja vanema ajaloo uurijate read ei olnud ju varemgi väga tihedad.

Tallinna Linnaarhiivil on Eesti arhiivinduse ajaloos märkimisväärne koht. Siin on töötanud silmapaistvaid arhiivaare ja ajaloolasi: Schiemann, Johansen, Kenkmaa, veel hiljuti Jüri Kivimäe. Keda Tallinna Linnaarhiiviga seotud nimedest võiks veel nimetada?

Tallinna Linnaarhiivi puhul on kõige rohkem räägitud ikka kaheksakümnendatest-kolmekümnendatest aastatest – ajast, mil arhiivis olid Paul Johansen ja Rudolf Kenkmaa ning uurimis- ja publitseerimistegevus oli kõige vilkam. Neid mehi oleme viimastel aastatelgi sõnas ja kirjas meenutanud. Aga tähelepanu väärivad veel mitmed inimesed – esimestest linnaarhiivaaridest kuni lähimineviku kolleegideni, igaüks omas ajas ja üle selle. Varasemate kõrval ei tohiks kindlasti unustada nõukogude ajal siin töötanud arhiivaare, kes tegutsesid oma eelkäijatega võrreldes üpris tänamatutes oludes. Eraldi nimetaksin magister Epp Siimot, kelle õlul oli arhiivi töö korraldamine kõige rängemal ajal, aastail 1945–1950. Sõja ajal, siis veel abijuhatajana, oli ilmselt just Siimol keskne osa arhiivi varade hoidmisel ja päästmisel, seda ka pommirünnaku ööl 1944. aastal. Siimo saatus ja tegevus nii arhiivaarina kui ka hiljem nõuab kindlasti omaette käsitlemist. Mingis osas on ehk veel võimalik toetuda tema kaasaegsete mälestustele.

Tallinna Linnaarhiiv on olnud viimasel ajal seotud juubelite korraldamisega – Lübecki õiguse esmamainimise aastapäev Tallinnas, Tallinna Mustpeade vennaskonna juubel. Millised tähtpäevad ilmestavad teie lähiaega?

Kõigepealt üldine märkus arhiivi osast taolistel tähistamistel – sellel on oma hea ja halb pool. Hea on kahtlemata see, et suured juubelid annavad arhiivile tänuväärse võimaluse teadvustada ennast avalikkusele laiemalt kui igapäevatöö kaudu. Teisalt tähendab nendeks valmistumine – vähemasti on see meie viimaste aastate kogemus – ikka suurt võidujooksu ajaga. Arhiiv ise peab muidugi potentsiaalsete juubelite kalendril silma peal hoidma, et valmis olla ja võimaluse korral omalt poolt aegsasti ideid pakkuda. Aga just nende tähtpäevadega seoses tuleb ilmsiks, et tegemisel oleks vaja põhjalikumat süvenemist, rohkemat ettevalmistusaega. Siiski, neist viimaste aastate juubelitest on jäänud püsivaid jälgi, kõige esinduslikumana kindlasti magister Tiina Kala poolt ette valmistatud, 1998. aastal ilmunud Lübecki õiguse 1282. aasta koodeksi uusväljaanne. 2000. aastal tähistatab ka Tallinn keskse kultuuriloolise sündmusena eesti raamatu aastat. Linnaarhiiv koos Akadeemilise Raamatukogu ja Rahvusraamatukoguga teeb kevadel lahti vanaraamatu näituse raekoja keldris – tuletan meelde, et esimest säilinud eestikeelset trükist, Wanradt-Koelli katekismust, ning vanimaid käsikirjalisi eesti keele mälestisi hoitakse

meie majas – ning osaleb ühe raamatuaastale pühendatud kogumiku väljaandmisel. Väiksem tähtpäev, mida me ise soovime ära märkida, on kümne aasta möödumine Linnaarhiivi varade tagasitoomisest Saksamaalt 2000. aasta oktoobris. Riia linna 800. juubelisünnipäev 2001. aastal ei ole Tallinna pidu, aga päris ära unustada ei maksaks seda Tallinnaski.

Kuidas võiks iseloomustada teie teaduslikku tegevust? Tallinn on ju nii põnev ja ajalooline linn.

Tuleks võib-olla alustada sellest, et Tallinna ajaloo uurimine on pikemat aega olnud üsna hajutatud. Küsimus on selles, kas koordineerivaks keskuseks suudaks olla Linnaarhiiv, kasutades ära mitte ainult vastava teadusliku ettevalmistusega arhivaare, vaid ka pädevaid jõude väljastpoolt arhiivi. Seda oleme omavahel ääri-veeri arutanud, idee konkretiseerimiseni ja pinna sondeerimiseni pole aga seni jõudnud. Arhiivi ennast vaadates läheb mõte kõigepealt sõdadevahelisele ajale, mil teatavasti ilmus üheksa numbrit Linnaarhiivi publikatsioonide. Arhiivis ja arhiivi ümber on praegu inimesi, kes on suutelised seda tööd edendama. Sarja jätkamiseks, kuigi mitte puhta allikapublikatsioonide reana nagu tollal, oleme nüüd asunud. Veel selle aastanumbri sees peaksid avalikkuse ette jõudma Ajaloomuuseumi teaduri dr Ivar Leimuse poolt editeeritud "Tallinna mündiraamatud 1416–1526" ja Linnaarhiivi teaduri dr Lilian Kotteri monograafia "Tallinna rae finantsid 15. sajandil". Teine valdkond, kus peame kõvasti pingutama, on teatmestu – informatsioon arhiivis sisalduva ainese kohta. Selle ajakohastamisel ja kättesaadavaks tegemisel oleme Rahvusarhiivist, täpsemalt endisest Ajalooarhiivist ja Riigiarhiivist maha jäänud. Et olukord on praegu täiesti ebarahuldav, sellele viitab fakt, et Linnaarhiivi fondide kohta esmast teavet otsiv arhiivikasutaja peab ikka veel läbi ajama 1976. aastal ilmunud "Eesti NSV Tallinna Keskarhiivi fondide lühiteatmikuga". Kaua lubatud uue teatmiku ilmumist võib tõenäoliselt tähistada 2000. aasta alguses. Suurematest ja keerukamatest ülesannetest ootab ees Tallinna raearhiivi uue kataloogi koostamine.

Kas teil oleks midagi lisada arhiivi perspektiividest? Materiaalsest küljest oli natuke juba juttu.

See materiaalne külg ei ole ilmselt kunagi ega kusagil nii hiilgav, et selle pärast ei tuleks muretseda. Meie aineeline baas on praegu selles mõttes talutav, et ei blokeeri ühtegi arhiivi töövaldkonda.

Linnaarhiiv on eelkõige oma linna arhiiv. Tallinn on ja jääb teda toitevaks keskkonnaks. 90. aastatel on Linnaarhiiv rohkem kui kunagi varem olnud otseselt kodanikke ja linnavõime teenindav asutus. Oma kogudesse talletatud informatsiooni vahendamine ja kättesaadavaks tegemine, oskus seda teatud juhtudel ka ise välja pakkuda muutub tulevikus ilmselt veelgi olulisemaks. Toimimine Tallinna infosüsteemi osana eeldab pidevat kontakti paljude asutustega nii linna majapidamise sees kui ka väljaspool seda. Lõpuks, arhiivijärelevalve teostajana kannab arhiiv kaasvastutust selle eest, et säiliks täna linnaasutustes ladestuv informatsioon.

Mida küsiksite, kui teil tuleks olla intervjuueerija rollis?

Küsiksin näiteks Tallinna Linnaarhiivi rahvusvaheliste kontaktide kohta. Ja oleksin sunnitud vastama, et need ei ole nii püsivad ja järjekindlat laadi, kui vaja oleks. See puudutab iseäranis sidemeid Saksamaaga.